

Климентова О. В.,

доктор філологічних наук, доцент кафедри української філології для неспеціальних факультетів Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

ІСТОРИЧНІ ФОРМИ ЗАСТОСУВАННЯ СУГЕСТИВНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЛАСНИХ ІМЕН

Анотація. У статті розглядається специфіка реалізації вербального сугестивного впливу в релігійному дискурсі. Аналізується сугестивний потенціал, імplementований у власне ім'я. Розуміння програмувального характеру імені й основні маніпуляції з іменем дають змогу реконструювати Я-концепцію.

Ключові слова: власне ім'я, вербальна сугестія, релігійний дискурс, ритуал, текст.

Традиційно власні імена виступають об'єктом вивчення ономастики. Але роздуми над природою імені неодноразово ставали поштовхом і для появи самобутніх філософських теорій (Б. Спіноза, Дж. Локк, Е. Гуссерль, О. Лосев, П. Флоренський тощо). Водночас, із накопиченням інформації про феноменологію вербального впливу з'ясувалося, що імена мають власний сугестогенний потенціал (О. Журавльов, Г. Лозанов, І. Черепанова та ін.). У різних культурах він традиційно використовується наперед у ритуальних дискурсах. **Проблема** в тому, що історичні форми застосування власного імені в сакральному дискурсі практично не досліджувалися. Актуальність їх дослідження вмотивовується тим, що знання про психотехніку з використанням власних імен екстраполюється на аналіз інших різновидів сугестивних текстів. Тому **зв'язок із важливими науковими завданнями** полягає в тому, що механізми вербальної сугестії з використанням власних імен можуть бути винесені за межі сакрального дискурсу в інші сфери життєдіяльності (ЗМІ, реклама, політика, педагогіка, спорт, пенітенціарна служба тощо), де практикується латентний вплив.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти моделі мовного впливу досліджувалися у вітчизняних та зарубіжних студіях Є. Бартмінського, О. Іссерс, Ю. Караулова, О. Кубрякової, В. Манакіна, О. Селіванової, Н. Слухай, Ю. Степанова, І. Черепанової та ін. Водночас програмувальний потенціал власних імен залишається остаточно **не з'ясованою частиною загальної проблеми уніфікованого мовного впливу**. Вона знаходила лише фрагментарне висвітлення.

Мета цієї статті – залучити до аналізу функціональності імен здобутки сугестивної лінгвістики та інших новітніх відгалужень мовознавчої науки. Досягнення мети передбачає розв'язання таких **завдань**: 1) проаналізувати онтологічний статус імені; 2) виявити діахронічні форми застосування вербального сугестивного потенціалу, імплікованого в ім'я людини; 3) дослідити механізми вербального сугестивного впливу з використанням власних імен у релігійному дискурсі.

Існують різноманітні методики дослідження власних імен. В контексті сугестивних підходів найбільш актуальним є аналіз імені з урахуванням мало усвідомлюваних чи

взагалі неусвідомлюваних звукосемантичних кореляцій. У багатьох культурах важливим еволюційним етапом була міфологізація алфавітів. Вона живила й спроби відшукати семантичні кореляції звукового складу імен. Історії відомі численні спроби символічних прочитань букв давньофінікійської азбуки (К. Бальмонт, М. Грамматін, А. Рембо та ін.). Мають вони й сучасні аналоги, що розвивають онтогенетичну символіку слов'янських алфавітів, зокрема й українського («Діатон», «Словодел», «ВААЛ» та ін.). Вони знайшли своє застосування у сугестивних техніках в рекламному, політичному дискурсі, шоу-бізнесі тощо.

У рамках конвенційних підходів до мови подібні тлумачення не мають наукової аргументації. Натомість у межах теорії природного походження мови вони зберігають актуальність і не конфліктують із визнанням науковцями знакової природи імені.

За давніми віруваннями, пише В. Жайворонок, «ім'я – сутність речі, а отже й людини, тобто визначальний знак особи; інакше кажучи, ніщо не існує, поки немає імені, і, навпаки, коли виникла потреба когось чи щось знищити, виголошувалася формула закляття: «Щоб його імені більше не було!» (пор. сучасні: «Щоб я й імені його не чув!», «Забудь ім'я його!»); з давніми віруваннями пов'язані намагання затримати якнайдовше чиесь ім'я, навіть і по смерті; поки живе ім'я, ніби живе й та особа, що його носила, бодай у людській пам'яті; імена набували магичного характеру: знати чиесь ім'я й його вимовляти означало набирати сили над тією особою; звідси постає роль імені в замовляннях і молитвах; замовляння без відповідного імені не має жодної сили» [2, 261].

Слов'янські язичницькі імена засвідчують символічну природу імені: Велес («опікун усього тваринного світу, поріднив людину й тварину, привчив пасти худобу, використовувати її для своїх потреб» [2, 68], Добрович (Добриня) (той, що творить добро), Ярослав, Ярополк, Яромир (від яр – сильний, завзятий, гнівний, запальний, пристрасний) [2, 663] тощо.

З найдавнішого періоду ім'я, з одного боку, утримувало певну інформацію, а з іншого – воно давало змогу й запрограмувати певний процес, забезпечений законом аналогії: «подібне притягується до подібного». Чинність цього закону віками втримується колективною свідомістю, зокрема й українців: «яблучко від яблуньки...», «який їхав, таку й стрів», «який дідько печений, такий і варений», «як гукають, так і відгукуються» тощо.

Християнське ставлення до імені вирросло з давньоіудейських уявлень про сакральність звуків мови та їх графічного втілення. Відповідно до давньоєврейської доктрини про космічний зміст 22 літер єврейської абетки, їхнє поєднання з 10-ма сефіртами (першоелементами) має за наслідок «32 сокровених шляхи мудрості», з яких

Господь побудував усе суще. Містика літер, кожній з яких надано потрійний смисл – у світі людей, у світі зірок та планет, у ритмі пір року, специфічна для іудейської міфології. Вона надає Торі саме як книзі, як писаному тексту, ранг космічної парадигми [1, 261]. В іудаїзмі подібна система звукосемантичних кореляцій зберігає й нині свою системність й адаптована до комунікативних потреб у релігійному дискурсі.

Сакральні значення звуків й букв зумовлюють символічне тлумачення імен. «Виняткове місце в богослужбовій практиці і містичних доктринах юдаїзму належить іменам Бога. Особливо важливе ім'я, т.зв. Тетраграматон, тобто «чотирибуквене [ім'я]» (у транслітерації jhwh, за недосконалими спробами передачі поза межами юдаїзму – «Єгова» чи «Ягве») піддане повному табуванню: у стародавні часи його мав право вимовляти тільки первосвященик у найсвятішому місці Храму один раз на рік на покайному святі (йом-кіпур), причому він мав готуватися до смерті в момент виголошення, а після того, як храмове богослужіння припинилося, його останні 19 століть з лишком не сміє вимовляти ніхто (при читанні вголос сакральних текстів воно замінюється на «Адонаї», у перекладі «Господь» – практика, засвоєна традицією християнських перекладів Біблії). Саме це невимовне ім'я становить найцентральніший символ юдаїзму. Поряд із ним й інші імена Божі, включно із самим словом «Бог» (Ел, Елогім). Заступаються у благочестивому вжитку такими субститутами, як слова «Небеса», «Ім'я» і т.п. [1, 248]. Вважалося, що «опанувавши Іменем, можна опанувати й прерогативу Бога – здатністю творити живе» [1, 260]. Програмувальним характером позначені й біблійні імена, серед яких окрему групу складають імена, що вказують на зміни. Такі імена давали вже дорослим людям, в житті яких розпочався новий період.

Ця тенденція, за свідченням С. Аверинцева, «простежується протягом тисячоліть: магичні дії з Іменем Бога були заборонені ще у старозавітній книзі Виходу (20:7), але вони розквітли пишним цвітом на схилі античності і залишились осердям народних повір'їв у середні віки та згодом. Адже міфологема Імені слугувала тому, щоб впустити через потаємний хід вигнані язичницькі уявлення про можливість для смертного отримати владу над Богом» [1, 260].

Християни поширили практику іменування відповідно до вказівок церковного календаря. Окрім того, можна прибрати нове ім'я під час хрещення. За цих умов вибір імені контролюється церквою й виступає латентним інструментом поширення цінностей конфесії. Конфесійна інформація, імплікована в іменах, в утаємничений спосіб поступово зрощується з життєвим досвідом їх носіїв. За ортодоксальних підходів цей процес сприймається як частина культурного життя особистості. Попри свій програмувальний характер він не має руйнівних наслідків для психіки, але сприяє закріпленню особистості в певному когнітивному просторі й регламентує відповідну самоідентифікацію.

Водночас зазначимо, що ініціація зі зміною імені поширена й у численних релігійних спільнотах різного конфесійного спрямування (сектах, ашрамах, комунах тощо). Імена, як концептуалізатори конфесійного досвіду, не тільки втримують у часі інформацію про святих чи осо-

бливо шанованих конфесією особистостей, але й чинять латентний вплив на їх носіїв. Із розвитком таких напрямків мовознавчої науки, як психолінгвістика, когнітивна й сугестивна лінгвістика, концептологія та ін. подібний впливовий ефект отримує відповідне пояснення.

Психіатрами було з'ясовано, що існує три групи слів, повторення яких спричиняє реакцію, сильнішу за фізіологічну норму. Це слова, що входять у семантичне ядро особистості: власне ім'я, деривати на основі імені чи прізвища, афективні слова та асоціати до афективних слів [5, 41]. Отже, доведено, що саме тільки повторення власного імені виконує роль механізму сугестивного впливу. З іншого боку, власне ім'я виконує роль осердя, навколо якого вибудовується мовна картина світу реципієнта з численними асоціативними зв'язками між усіма її компонентами. Складники цієї побудови – знаряддя інтерпретації дійсності. Мовна картина світу – це холистичний інструмент опису когнітивної сфери реципієнта, семантичним ядром якого є власне ім'я. Тому сугестія, в якій інструментом впливу виступає власне ім'я, запускає цілу хвилю трансформаційних процесів в індивідуальній асоціативній мережі реципієнта. У свою чергу, зміна імені (прізвища) має наслідком повну перебудову цієї мережі й відповідно мовної картини світу. Відомо, що за певних умов ці процеси можуть інтенсифікуватися. Ще Г.Лозанов у своїй сугестопедичній практиці вивчення іноземних мов радив із самого початку процесу навчання наділяти учнів новими іменами й придумувати під них нові біографії [4]. Своїми експериментами він довів, що зміна імені дає змогу швидко знищити минуле, змінити Я-концепцію. Нове ім'я створює позитивні очікування від життя.

Отже, ім'я є ядерним концептом в індивідуальній асоціативній мережі особистості, навколо якого організується уявлення людини про себе саму та інших носіїв цього самого власного імені. Тому водночас ім'я виступає й латентним класифікатором суспільного досвіду. У свою чергу, цей досвід може недетермінітивно закріплювати певні цінності й впливати на рефлексійні, інтерпретаційні процеси, нав'язуючи суб'єктивні судження.

З давніх-давен, ідучи до священика «одержати ім'я», люди прагнули, щоб ім'я сприяло щастю та благополуччю новонародженого.

Інформація, що збереглася, скажімо, про християнських святих, свідчить, що їхнє життя практично ніколи не було щасливим у мирському розумінні. Водночас вважається, що святі беруть безпосередню участь в житті того, хто носить їхнє ім'я. Це зобов'язує до активного діалогу з ними. На хрещених батьків покладається обов'язок в процесі виховання дитини втримувати зв'язок із церквою, зокрема й шляхом актуалізації особи святого, чие ім'я носить дитина. Як частина релігійного виховання, практика осмислення власного імені здатна актуалізувати в картині світу реципієнта асоціацію з особистісними якостями та поведінковими моделями святого, які міфологізуються з урахуванням ідеології конфесії. Стратегічною метою такого наслідування прикладу святого є зміцнення позицій конфесії в нових соціальних умовах. Штучно зрощена з власним іменем реципієнта конфесійна інформація легко активується в пам'яті завдяки тому, що обіймає колючі позиції. На рівні сприйняття конфесійна інформація про святого привласнюється реципієнтом, інтимізується,

стає частиною Я-концепції. При цьому святий, ім'я якого носить реципієнт, позиціонується як персональний захисник, особливий авторитет, надійний помічник.

Через те що ім'я завжди має одиничну референцію, з позицій сугестивного впливу, накладання імен слугує ключем, який відкриває доступ до пам'яті реципієнта, деблокує його контролюючу свідомість.

У подібній практиці комунікації зі своїм покровителем і захисником використовуються тексти, що організовані навколо імені (молитви до святого, ім'я якого носиш, ангелу-охоронцю, за здоров'я, за упокій тощо). Через такі молитви ефективно здійснюється процес саморегуляції. Віруюча людина ніби спілкується з неусвідомлюваною частиною себе самої. Підсилення себе авторитетом святого підвищує самооцінку, компенсує деструктивні стани, повертає відчуття психічного комфорту. Такі молитви чинять аутосугестивний вплив. У них має місце динамічна емотивна кореляція, при якій негативна емоція зрощується з позитивною й трансформується [3].

Церква історично виробила специфічні форми стримування неконтрольованого розгортання змінених станів свідомості та різного виду емоційних заражень. Це актуальні ризики, властиві масштабним ритуалам узагалі. Одним із таких механізмів є ритуальне виголошення власних імен (молитви за здоров'я). Голосне називання власних імен учасників ритуальної комунікації латентно дисциплінує сприйняття реципієнтів, підтримує безпечно перебування в масі.

Натомість, з іншого боку, таке озвучення імен створює ефекти персональної адресності ритуальних текстів, інтимізує емоційні переживання. А це, в свою чергу, живить ефекти семантичного резонансу, який гарантує сугестивний вплив.

Програмувальний вплив імені вивчався богословами. Особливу зацікавленість до природи імені виявляв П. Флоренський. За його переконанням, ім'я – це містичний центр особистості, слово надзвичайної духовної сконденсованості. Воно втаємничено наперед визначає «наші погані і наші гарні можливості» [6, 5]. Досліджуючи імена, мислитель послуговувався синкретичними підходами, що враховували і народну творчість, і літературну традицію, як вітчизняну, так і зарубіжну, світську і духовну, церковні джерела і власні спостереження. Як православний священник, що був добре обізнаний із біблійними джерелами, він аналізував звуко-онтологічну природу імені, відштовхуючись від давньоєврейського алфавіту, де, як уже зазначалося, букви наділяються сакральною дією. Наприклад: א (А) «Ця перша літера алфавіту є і знаком потужності та стійкості. Ідея, яку вона втілює, – це ідея єдності й початку, єдності визначення» [6, 32]. Відповідно імена, що містять у своєму складі А, імпліцитно маркують присутність вказаних ознак у природі носіїв цих імен. Наприклад, у давньоєврейській мові лексема Адам багатозначна – «людина», «чоловік», «глина», «земля», «червоний колір» [2, 9].

На переконання П. Флоренського, обираючи ім'я, людина стоїть перед вибором, чого їй, як програмувальнику долі, хотіти для майбутнього користувача цього імені: «порівняно спокійного, розміреного існування, але без внутрішнього блиску, або ризикувати на глибину й можливість сили, але з можливими зривами й невдачами» [6, 18]. Отже, за П. Флоренським, який носив ім'я апостола, що

постраждав за Христа, у нього, як і в кожній іншій людині, було «по імені и житие» [6, 9].

Аналіз підходів ученого й богослова П. Флоренського до феноменології імені підводить до висновку, що без розуміння механізмів впливу на життя особи її імені (прізвища, по батькові) людина виступає лише об'єктом реалізації певної програми.

Містичний страх перед подібним імпліцитним знанням, яке пронизує народні й релігійні уявлення про імена, спонукав до вироблення суспільних форм захисту від стихійних проявів сили звуків. Так, у релігійному дискурсі є нав'язування тільки тих «іменних» конотацій, в яких зацікавлена конфесія. У сакральних християнських текстах велика кількість власних імен. З-поміж них виділяють прецедентні імена як такі, що мали найбільший резонанс – Марія, Павло, Петро, Каїн, Іуда тощо. Обтяжені виразними міфологічними конотаціями, ці імена програмують ефекти їхнього підсвідомого сприйняття. При цьому процес міфологізації жорстко регламентується конфесією. Натомість численні аспекти неканонізованого сприйняття біблійних персонажів, закорінені в апокрифічні джерела, ігноруються, замовчуються чи виштовхуються.

Показовою є історія з іменем одного з учнів Ісуса Христа, який, відповідно до чотирьох канонічних Євангелій, зрадив свого вчителя, отримав за це 30 срібних монет, потім розкаявся й повісився – Іуди (Юди) Іскаріота. Початкове значення імені Іуда (від гр. ἰούδας), напевно, закорінене у давньоєврейське «хай уславиться Бог» [1, 242], тобто Іуда – той, хто прийшов славити Бога. Іскаріот, очевидно, вказує на населений пункт – людина із Керіоту [1, 242]. Поширення християнського віровчення призвело до повного забуття первинного тлумачення. Ім'я Іуди стало символом зрадництва, запруданства, лицемірства, що час від часу переносилися на всіх євреїв. При цьому, знахідки гностичних текстів із бібліотеки Наг-Хаммаді та трохи згодом поява серед творів періоду раннього християнства згадуваного в ранніх джерелах в єретичному контексті Євангелія від Іуди, жодною мірою не вплинули на процеси персональної міфологізації. Це унікальне за своїм значенням наукове відкриття не похитнуло позиції ортодоксальної доктрини християнської церкви [див. Апокрифи, 1989; Хосроев, 1991; Скогореv, 2000; Апокрифические, 2001; Кросни, 2007 тощо].

Негативно конотоване впродовж тривалого часу, ім'я Іуди не отримало належного переосмислення у світлі новітніх відомостей про унікальність його місії серед учнів Христа. Воно продовжує залишатися символом зрадництва й підступництва. Це прецедентне ім'я виявляє свій програмувальний вплив навіть за умови повної відмови від нього в якості власного імені в усьому християнському світі. При цьому воно активно побутує як прізвище, буквально клеймо на людині з відповідними вчинками. Це ім'я здатне кардинально змінити увесь особистісний простір навколо людини, що буде з ним асоційована.

Намагання організувати внутрішній простір тексту навколо власного імені, що виконує роль ключового слова, мають місце у молитвах, житіях святих, акафістах та інших жанрових різновидах сакральних текстів.

Висновки. З позицій впливової потенції мови у світлі сучасних знань власні імена обтяжуються різноманітною функціональністю й можуть виконувати роль одиниць

вербального сугестивного впливу як на звукосемантичному, так і лексико-семантичному рівнях утілення. Використання імен з урахуванням їх вербального сугестивного потенціалу має історичні й сучасні форми вжитку. Імплікована в іменах інформація історично виконувала роль маркера оцінного характеру. Така атрибутивність умотивувала їх впливову дію. В межах теологічних підходів до власного імені програмувальний вплив реалізується шляхом наслідування прикладу канонізованого прототипу й глибшого входження в релігійний дискурс.

Прийом «накладання імен», який практикується у ритуальних текстах, зазвичай задіяний в ефектах ауто-сугестивної дії (латентна активізація уваги, персональна адресація, ефекти інтимізації, семантичного резонансу тощо). Імена також задіяні в ефектах міфологізації ритуальних текстів, насамперед молитовного характеру. Вони беруть участь у динамічних процесах емотивної кореляції, де створюють потужну конотацію з позитивом й обтяжуються функцією гармонізації психологічного стану користувачів текстів. Прецедентні імена також виступають активаторами особистісних трансформацій і реалізують впливову інтенцію, в якій зацікавлена конфесія.

Перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку полягають у тому, що повне знання про феноменологію власного імені дасть змогу свідомо використовувати його сугестогенний потенціал на психоекологічній основі в уніфікованій моделі мовного впливу.

Література

1. Аверинцев С. Софія-Логос. Словник / Сергій Аверинцев. – К.: Дух і літера, 2007. – 650 с.
2. Жайворонок В.В. Знаки української етнокультури: Словник-довідник [3 вид.] / Віталій Вікторович Жайворонок. – К.: Довіра, 2006. – 703 с.

3. Климентова О.В. Вербальна сугестія та емоції (на матеріалі українських молитов) // Олена Вадимівна Климентова. – К.: Карбон ЛТД, 2012. – 320 с.
4. Лозанов Г. Суггестопедия при обучении иностранным языкам / Георги Лозанов. – М.: Просвещение, 2003. – 203 с.
5. Смирнов И. Психотехнологии. Компьютерный психосемантический анализ и психокоррекция на неосознаваемом уровне / Смирнов И., Безносюк Е., Журавлев А. – М.: Издательская группа «Прогресс» – «Культура», 1995. – 416 с.
6. Флоренский П.А. Имена / Павел Александрович Флоренский. – СПб.: Авалонь, Азбука-классика, 2007. – 336 с.

Климентова Е. В. Исторические формы использования суггестивного потенциала личного имени.

Аннотация. В статье рассматривается специфика реализации вербального суггестивного влияния в религиозном дискурсе. Анализируется суггестивный потенциал, имплементированный в имя собственное. Понимание программирующего характера личного имени и основные манипуляции с именем позволяют нам реконструировать Я-концепцию.

Ключевые слова: личное имя, вербальная суггестия, религиозный дискурс, ритуал, текст.

Klymentova O. The historical forms of using suggestive potential of personal names

Summary. The article deals with the peculiarities of realization of the verbal suggestive influence and its main approaches in religious discourse. Suggestive potential is implemented into the personal name have been described. The understanding of programming character of the personal name and the main manipulations upon the name let us reconstruct I-conception.

Key words: personal name, verbal suggestive influence, religious discourse, ritual, text.